

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА РІВНЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ОСВОЄННЯ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Досліджено ступінь сільськогосподарського освоєння Житомирської області, подано оцінку екологічного навантаження на природне середовище, запропонована модель сталого розвитку аграрного сектора економіки та кількість площ земель, що підлягають консервації.

Постановка проблеми

Розвиток різних галузей економіки на сучасному етапі розглядається і оцінюється у поєднанні з екологічними проблемами. Цей підхід важливий в дослідженнях трансформаційного процесу в сільському господарстві, економічна ефективність якого обумовлена досягненням оптимального співвідношення природного середовища та вирощуваних в ньому культурних рослин, або мінімізації негативного впливу господарської діяльності на навколишнє середовище при вирощуванні цих рослин.

Аналіз останніх досліджень

Взірцем в пошуках такого співвідношення став наш співвітчизник Сергій Подолинський, який прекрасно розвинув ідеї фізіократів. “Найважливішим результатом діяльності людини є накопичення енергії, спроможної зберігатися упродовж століть і здатної до перетворень у потенційний чи кінетичний механічний рух” [4]. Актуальне значення цього положення для України надзвичайно цінне в період формування нової концепції стратегії розвитку економіки сільського господарства, за несприятливих умов дефіциту та подорожчання енергоносіїв. Адже ми втрачаємо назавжди енергію сонця, не використовуючи за призначенням потенційних можливостей наших земель, як основного засобу виробництва.

Зворотній бік цього питання, на думку науковців Роїка М.В. [4], Добряка Д.С., Канаша О.П., Розумного І.А. [2], полягає в необхідності зменшення загальної площі земель, яка знаходиться в інтенсивному обробітку не менше, ніж на 5–10 млн. га. в Україні, відповідної трансформації їх в кормові угіддя та заліснення. На цей час екологічно оптимізованої структури земельних угідь для України в цілому, і тим більше – для Житомирської області, не розроблено. Спільним у поглядах на вирішення цієї проблеми є необхідність зменшення сільськогосподарського освоєння, і насамперед, розораності земельного фонду, але в кількісному відношенні різні автори пропонують своє, досить відмінне одне від другого її бачення [2, 3], яке недостатньо враховує структуру ґрунтового покриву країни, зокрема, у регіональному аспекті. На нашу думку питання еколого-економічної оптимізації використання земельних ресурсів необхідно індивідуалізувати на регіональному рівні та мікрорівнях, досягаючи високої ефективності господарювання.

Завданням наших досліджень було: вивчити теоретичні та практичні аспекти розвитку системи економічної ефективності господарювання в аграрному секторі на сучасному етапі; виявити тенденції залучення потенційних можливостей джерел енергії та дати еколого-економічну оцінку ефективності трансформаційних процесів у сільському господарстві; обґрунтувати еколого-економічні показники допустимого рівня трансформації сільськогосподарських земель.

Об'єктом дослідження є процес трансформації сільськогосподарських угідь, предметом – еколого-економічна ефективність трансформації системи землеробства.

В дослідженнях сільськогосподарського освоєння території та еколого-економічної ефективності трансформації системи господарювання застосовано *економіко-статистичний, абстрактнологічний, системний методи.*

Результати досліджень

Фізико-географічне розташування Житомирської області і особливості її природно-ресурсного потенціалу зумовлюють провідну роль земельного фонду як одного із найважливіших ресурсів її національного багатства, особливо в аграрній сфері економіки.

Таблиця 1. Динаміка посівних площ сільськогосподарських культур в Житомирській області (1995–2004 рр.)

Показники	Індексна оцінка посівних площ		
	2000 до 1995 рр.	2004 до 2000 рр.	2004 до 1995 рр.
Посівна площа разом в т.ч.:	0.85	0.88	0.75
Зернові культури всього:	0.87	1.03	0.89
пшениця озима	0.82	0.65	0.54
жито озиме	0.93	1.21	1.12
ячмінь ярий	0.69	0.95	0.65
кукурудза на зерно	1.04	8.17	8.52
просо	5.55	0.72	4.00
овес	0.94	1.45	1.36
гречка	2.07	1.03	2.13
зернобобові	0.68	1.15	0.78
Технічні культури всього:	0.45	1.62	0.73
цукрові буряки	0.45	1.47	0.66
льон-довгунець	0.18	2.73	0.49
Картопля та овочі всього:	1.08	0.77	0.83
Картопля	1.12	0.76	0.86
Овочі	1.05	0.71	0.74
Кормові культури всього:	0.85	0.71	0.61
кукурудза на силос та зелений корм	0.56	0.78	0.44
однорічні трави	0.67	0.56	0.37
укісна площа багаторічних трав посіву минулих років	1.03	0.73	0.75

Джерело: Розраховано за матеріалами статзбірника "Житомирщина у цифрах 2004". – Житомир: Держкомстат України, ГУС в Житомирській області, 2003. – С.28.

Сучасна проблема розвитку полягає в необгрунтованому зменшенні посівних площ, потенційно придатних до використання в сільському господарстві (табл. 1).

З іншого боку, незбалансоване антропогенне навантаження на природні ресурси Житомирської області досягло розмірів, за якими вбачаються катастрофічні наслідки не тільки для всієї системи природокористування, але і в цілому для соціальної сфери. Сільськогосподарські угіддя представлені різними за властивістю та родючістю ґрунтами. Найбільш поширеними є дерново-підзолисті, опідзолені та чорноземні ґрунти, які разом займають 88,0 % орних земель [1]. Проте до сільськогосподарського використання залучені і малопродуктивні угіддя, включаючи схилі землі, піщані масиви, скелетні ґрунти тощо. Одним із головних факторів, що дестабілізують екологічну ситуацію, є сільськогосподарське освоєння і розораність території. Сільськогосподарське освоєння території складає

52,8 %, при цьому під ріллею знаходиться 40,5 %, багаторічними насадженнями – 0,8 %, сіножатями – 4,9 %, пасовищами – 6,6 %. Все це викликало активізацію цілої низки деградаційних процесів [2].

Раціональне і еколого-безпечне ведення сільськогосподарського виробництва на нових наукових засадах пов'язане насамперед з оптимізацією співвідношення природних та агроєкосистем, реконструкцією агроландшафтів на екологічній основі, протиерозійною організацією території на рівні окремих сівозмінних масивів, полів і робочих ділянок. Одним із основних заходів щодо оптимізації використання земель є консервація деградованих, у тому числі еродованих та малопродуктивних ґрунтів орних земель. Обсяги консервації цих ґрунтів за видами деградації в цілому у області наведені в табл. 2

Суть її полягає у створенні умов для відновлення родючості деградованих ґрунтів та захисту їх від негативних процесів. Реалізація запропонованих заходів щодо консервації деградованих і малородючих ґрунтів орних земель та трансформації лукопасовищних угідь дозволить згодом отримати екологічно оптимізовану структуру земельного фонду Житомирської області.

Сільськогосподарське освоєння в Житомирській області має скласти 49,8 %, розораність – 33,7 %. Водночас збільшиться питома вага територій з постійним рослинним покривом: сіножатей – з 4,9 % до 7,8 %, пасовищ – з 6,6 % до 7,4 %, лісів – з 35,0 до 36,3 % за рахунок ґрунтів, які відводяться під регенерацію збільшиться площа боліт з 2,7 % до 2,8 %. Урізноманітнення агроландшафту природними екосистемами збільшить біоту, підвищить його стійкість до деградації. Позитивне функціонування агроєкосистем у регіонах з високим рівнем освоєння ґрунтового покриву забезпечуватиметься при умові створення відповідної екологічної рівноваги або дотримання еколого-лімітуючих рівнів у сільськогосподарському виробництві.

Разом з тим, скорочення площі ріллі у зв'язку з консервацією деградованих і малопродуктивних земель і переведенням їх у інші види угідь породжує проблеми, зумовлені помилками на перших етапах проведення земельної реформи. Стало необхідним вносити зміни у проекти паювання щодо вартості грошової оцінки сільськогосподарських угідь, а також у сертифікати на право на земельну частку (пай). За прикладами багатьох зарубіжних країн слід розробити програму відновлення болотних екосистем – повернення деяких осушених боліт в їх природний стан і використовувати їх для культурного вирощування ягід та лікарських рослин.

Організація сільськогосподарських угідь і сівозмін на Житомирщині, починаючи з 1990 р. зазнала суттєвих змін через реформування земельних та майнових відносин і позбавлена керованості з боку органів державної влади. В цілому в еколого-економічному трансформаційному процесі

виділимо чинники, які зумовлюють тенденції його протікання (рис. 1.), формуючи сучасну модель господарювання (аспект позитивної економічної теорії) та чинники, якими необхідно вплинути на створення нової еколого-економічної моделі аграрного сектора економіки (аспект нормативної економічної теорії)

Разом з тим, скорочення площі ріллі у зв'язку з консервацією деградованих і малопродуктивних земель і переведенням їх у інші види угідь породжує проблеми, зумовлені помилками на перших етапах проведення земельної реформи. Стало необхідним вносити зміни у проекти паювання щодо вартості грошової оцінки сільськогосподарських угідь, а також у сертифікати на право на земельну частку (пай). За прикладами багатьох зарубіжних країн слід розробити програму відновлення болотних екосистем – повернення деяких осушених боліт в їх природний стан і використовувати їх для культурного вирощування ягід та лікарських рослин.

Таблиця 2. Площа земель, що підлягає консервації в Житомирській області

Види деградації	Необхідно консервувати								
	всього			у тому числі					
	га	% до площі консервації	% до площі по області	реабілітація, га / % (до гр.2)	трансформація, га / % (до гр.2)				
					Всього	у тому числі			
				Сіножаті		Пасовища	Ліс	Регенерація	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Легкий механічний склад	26271	22,4	2,2		26271 / 100,0	27 / 0,1	120 / 0,5	26124 / 99,4	
Скелетність	10133	8,7	0,8	277 / 2,7	9856 / 97,3	341 / 3,4	6846 / 67,6	91 / 0,9	2578 / 25,4
Змитість	10890	9,3	0,9	8387 / 77,0	2503 / 23,0	1	2463 / 22,6	12 / 0,1	27 / 0,3
Дефльованість	1849	1,6	0,2		1849 / 100,0			1849 / 100,0	
Перезволоженість і заболоченість	56484	48,2	4,7	9611 / 17,0	46873 / 83,0	8956 / 15,8	37815 / 67,0		102 / 0,2
Болотні мінеральні і органогенні неглибокі осушені ґрунти	11504	9,8	1,0		11504 / 100,0	11504 / 100,0			
Усього орних земель, що підлягають консервації	11711	100,0	3,9	18275 / 15,6	98856 / 84,4	20829 / 17,8	47244 / 40,3	28076 / 24,0	2707 / 2,3

Джерело: розраховано за даними Інституту землеустрою УААН

Організація сільськогосподарських угідь і сівозмін на Житомирщині, починаючи з 1990 р. зазнала суттєвих змін через реформування земельних та майнових відносин і позбавлена керованості з боку органів державної влади. В цілому в еколого-економічному трансформаційному процесі виділимо чинники, які зумовлюють тенденції його протікання (рис. 1.), формуючи сучасну модель господарювання (аспект позитивної економічної теорії) та чинники, якими необхідно вплинути на створення нової еколого-економічної моделі аграрного сектора економіки (аспект нормативної економічної теорії)

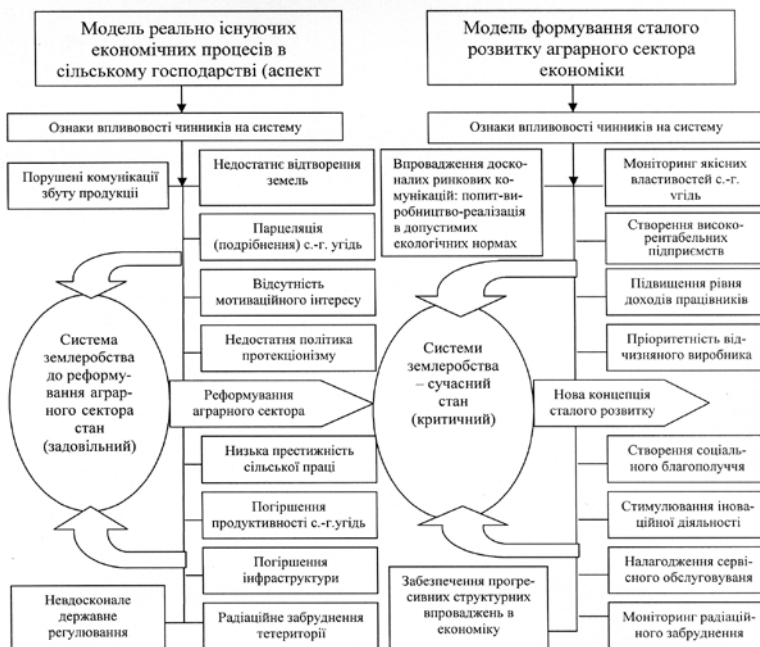

Рис. 1. Моделі еколого-економічного трансформаційного процесу в сільському господарстві та пошуку формування сталого розвитку аграрного сектора економіки

Пошук концептуальних засад сталого розвитку, суперечність та спільних поглядів на запровадження різних еколого-економічних моделей дасть можливість повною мірою абстрагуватися – побачити проблему цілісно, та визначитися з місцем в ієрархії, якісними та кількісними ознаками кожного елемента цієї базової системи.

Висновки

1. На підставі еколого-економічної оцінки рівня освоєння земель зазначимо, що сільськогосподарські підприємства Житомирської області не використовують фактор оптимальності в господарюванні,

- відсутні раціональне, повноцінне, взаємне цілісне відтворення між екологічною та економічною сферами, поступове нагромадження позитивних кількісних і якісних характеристик.
2. Здійснення трансформації орних земель, які знаходяться в кризовому та катастрофічному стані дозволить одержати оптимізовану структуру земельних угідь, створивши екологічно стійкі високопродуктивні агроландшафти і стане базовим в ефективному господарюванні сільськогосподарських підприємств.
 3. Досягнення сталого розвитку аграрного сектора економіки необхідно здійснювати на засадах домінантного впровадження еколого-економічної системи державної регуляторної політики та розвинутих ринкових відносин.

Література

1. Дібров Б.І. Ґрунти Житомирської області. – Київ: Урожай, 1969. – 60 с.
2. Козлов Н.В., Палана Н.В. Современные причины деградации и агроэкологическое состояние пахотных земель Украины // Современные проблемы охраны земель. – К.: СОПС Украины НАН Украины, 1997. – Ч. 1. – С. 86–88.
3. Осипчук С.О. Словечансько-Овруцький лесовий “острів” (ерозійний нарис) // Вісник ДААУ. – 2001. – № 2. – С. 5–12.
4. Шевчук В. “Фундатор Національної школи фізичної економіки” // Урядовий кур’єр. – 2005. – №181. – С. 9.